

Автор

Гуринович Тетяна Адамівна,

вчитель початкових класів

КЗ «Кухченська ЗОШ І-ІІІ ступенів» Локницької сільської ради

Зарічненського району Рівненської області.

Публікація містить матеріали з досвіду роботи над розвитком пізнавальної активності молодших школярів.

Пропонований посібник стане у пригоді вчителям початкових класів.

Розвиток пізнавальної активності молодших школярів

Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті визначає, що головною метою української освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості.

На тлі демократичних перетворень, змін у соціальному та економічному житті України постає необхідність у підготовці та вихованні компетентної, комунікабельної й творчої особистості, здатної адаптуватися до життєвих умов, що змінюються.

Головним завданням сучасної школи є перехід до комплексної освіти, виховання компетентної, відповідальної людини. Державний стандарт початкової загальної освіти, Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти ґрунтуються на засадах особистісно орієнтованої та компетентнісної освіти.

У Концепції загальної середньої освіти зазначено: «Освіта ХХІ століття – це освіта для людини. Її стрижень – розвивальна, культуротвірна домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання та вміння для творчого розв’язання проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни». Компетентнісний підхід у навчанні є актуальною проблемою сьогодення, особливо у початковій школі. Мета педагогічної діяльності вчителя – сформувати компетентну особистість молодшого школяра на основі розвитку пізнавального інтересу, навчити самостійно мислити, озброїти необхідними для цього знаннями, вміннями та навичками.

Мотивація та стимулювання навчання – основа пізнавальної активності

Мета сучасної початкової школи – не просто давати знання, а формувати особистість, яка вміє і хоче вчитися, займає позицію активного суб’єкта діяльності. Учитель має виступати в ролі помічника, організатора педагогічної взаємодії з учнем, спрямованої на розвиток активності, самостійності і творчих здібностей;

формування пізнавального інтересу, який характеризується ініціативністю пошуків, самостійністю учнів у здобутті знань.

Навчання – основна форма розвитку пізнавальної активності учнів початкових класів. З одного боку, під час навчального процесу школярі здобувають нові знання, що розширює їхній кругозір, і з іншого боку – у процесі активної пізнавальної діяльності розвиваються навчальні можливості учня, завдяки яким він може самостійно і творчо не лише використовувати запас знань, а й шукати нове, задовольняти свої потреби в пізнанні.

Актуальність цієї теми зумовлена необхідністю формування в учнів стійких пізнавальних інтересів та динамікою розвитку системи освіти, що зумовлює перегляд форми і змісту навчання.

Особливістю сучасності є те, що людина, щоб реалізуватися в суспільстві, повинна вчитися практично все своє життя. Якість сучасної освіти, тобто відповідність вимогам суспільства, визначається не стільки кількістю того, що дитина знає і чого вона навчилася в школі, скільки вміннями здобувати нові знання та використовувати їх у нових умовах.

Пізнавальна активність - ціннісне та складне навчання школяра, яке інтенсивно формується у шкільні роки. Прояви його у кожному наступному віці ширші та багатші; вони впливають на продуктивність навчання, на активізацію всієї учбової діяльності. Цінність уроку частіше всього визначають через активність учнів.

Розвиток пізнавальної активності учнів нерозривно пов'язаний із формуванням інтересу. У навчанні цінна не лише сама істина, але й сам процес її здобування, пошуку, спроби, помилки, усвідомлення прийомів розумової роботи – тобто все, що розвиває творчу думку школяра, привчає мислити і діяти самостійно. Важливо правильно дібрати матеріал для розумового навантаження, щоб не зникла зацікавленість дітей, уміло підтримувати вогник творчості в їхніх очах та душах.

Стимулювання та мотивація є основою формування пізнавального інтересу учнів. На етапі мотивації навчальної діяльності школярів вчитель має зосередити увагу на темі та завданнях уроку, викликати інтерес. Для цього потрібно чітко, просто сформулювати зрозумілу, привабливу мету, що відповідає віковим інтересам та захопленням дітей, адже зацікавившись, учень буде налаштований на сприйняття матеріалу уроку, тому процес пізнання та вдосконалення буде більш ефективним.

Обов'язковими моментами у формуванні пізнавальної активності учнів є:

- позитивне ставлення до діяльності («Хочу робити. Мені цікаво»);
- наявність пізнавального інтересу («Що нового я дізнаюсь?»);
- наявність мотиву, який іде від самої діяльності («Для чого я це роблю? Як я буду це робити?»).

Адже в процесі навчання важливо забезпечити виникнення позитивних емоцій стосовно навчальної діяльності, її змісту, форм і методів реалізації.

Для того, щоб процес формування пізнавальної активності був ефективним, на уроках доцільно застосовувати прийоми стимулювання навчання; позитивне ставлення до навчання – залучення в навчальну діяльність – результат.

Прийоми стимулювання навчання:

1. Зміст – основне джерело інтересу до самої навчальної діяльності.

Вимоги до змісту навчального матеріалу:

- науковість;
- зв'язок з життям;
- систематичність і послідовність;
- комплексний освітній. Виховний і розвивальний вплив;
- створення ситуації новизни, актуальності.

2. Пізнавальні ігри.

3. Нестандартні форми проведення уроку.

4. Аналіз життєвих ситуацій.

5. Інтерактивні технології навчання.

6. Створення ситуації успіху у навчанні.

Стимулами пізнавальної активності в навчально-виховному процесі, крім внутрішнього стимулу - пізнавального інтересу, також можуть виступати такі педагогічні прийоми, як заохочення, розкриття необхідності та значення навчального завдання (мотивація), підкреслення розвитку позитивних рис особистості в процесі навчання, своєчасне визнання успіхів учнів, активна позиція вчителя, довіра учням та інших, які вже стають зовнішніми стимулами пізнавальної активності учнів. Пізнавальна активність учнів є показником якості їх навчально-пізнавальної діяльності, спрямованості учня на ефективне опанування знань та способів діяльності.

Активність може характеризувати особистість школяра з боку готовності, прагнення до діяльності, тобто мова йде про так звану потенційну активність. В навчальній діяльності готовність, прагнення до оволодіння об'єктом пізнання виявляється в усвідомленні мети, яку поставив учитель або учень. Усвідомлення мети передбачає і визначення результату.

Головне завдання вчителя - домогтися того, щоб кожен урок сприяв розвитку пізнавальних інтересів дітей. Саме Зацікавленість є ефективним засобом успішного навчання, необхідною умовою досягнення позитивних наслідків.

Коли дитина зацікавиться матеріалом, у неї виникне бажання дізнатися про нього більше. Ефективне навчання не можливе без пошуків шляхів активізації пізнавальної діяльності учнів, адже діти повинні не тільки засвоїти певну суму знань, а й навчитися спостерігати, порівнювати, виявляти взаємозв'язок між поняттями, міркувати. А добитися цього можна лише засобами, що активізують

пізнавальну діяльність. До них належать: дидактичні ігри, ігрові ситуації, цікавинки, завдання творчого характеру, нестандартні завдання.

Розвитку пізнавальної активності у початкових класах має приділятися особлива увага ще й тому, що саме в цих класах формуються основні інтелектуальні вміння.

Учитель має враховувати такі умови формування пізнавальних інтересів:

- розуміння дитиною змісту і значення матеріалу;
- новизну у змісті виучуваного;
- використання оптимальної системи тренувальних, творчих, пізнавальних та інших завдань;
- практичну спрямованість матеріалу;
- самостійність дітей у їхній діяльності;
- високу ефективність кожного уроку.

З вчителя початкових класів починається шкільне життя дітей, і від цього залежить: чи з радістю вони вчитимуться, чи вмітимуть чемно і лагідно спілкуватися із своїми однолітками та дорослими, чи зможуть відстоювати власну думку, якими стануть у майбутньому. Початкова школа відіграє вирішальну роль у розвитку пізнавальної активності учнів. Тому і постає проблема пошуку ефективних форм навчання.

Від допитливості до пізнання

Розвиток пізнавальних здібностей і навичок передбачає зміну не лише загальної спрямованості активної особистості, а й її емоціональної сфери: виробляється позитивне ставлення до навчання та бажання ділитися ідеями з іншими, зароджується схильність до самоаналізу, виховується впевненість і наполегливість, формується вміння застосовувати ідеї на практиці, тощо. Сформована пізнавальна активність стає фундаментом для творчого ставлення учнів до явищ навколишнього світу (сприйняття, пізнання, практичне перетворення).

Пізнавальна активність школяра спочатку виявляється як звичайна допитливість, тобто він природно реагує на все цікаве, незвичне, інтригуючи на одному занятті, однак не переносить цей несталый ситуативний інтерес на інші уроки.

Поступово має відбутися перехід до наступної стадії допитливості, коли учень намагається глибше опрацювати питання яке вивчається, проте відсутній інтерес до предмета. Вищим ступенем пізнавальної активності є формування здатності до самостійного розв'язання різноманітних навчальних завдань та отримання позитивних емоцій. Це дасть змогу учневі піднятися на наступний рівень - перейти до самостійної навчальної діяльності.

Отже, пізнавальний інтерес, який спочатку проявляється у вигляді допитливості, переростає у постійне прагнення школяра займатися предметом свого інтересу, формується потреба в інтелектуальному пізнанні навколишньої діяльності та підґрунтя для її практичного перетворення.

В учнів формується стійка позитивна установка на діяльність, високий рівень мотивації, розуміння змісту кожного уроку. Учні осмислюють навчальний матеріал і усвідомлюють його значимість. Самостійне здобуття нових знань сприяє тому, що учень усвідомлює власну значимість, формує в ньому почуття самоповаги і власної цінності, за правильної організації роботи допомагає створити доброзичливу, творчу атмосферу. Адже істина, віднайдена шляхом свідомого напруження власних сил, має величезну пізнавальну цінність і формує в учнів прагнення до невтомного здійснення відкриттів. Заряд активного оптимізму, отриманий в дитинстві, загартує характер, підвищить життєву стійкість, здатність до протидії, стимул для подальшого розвитку, самовдосконалення.

Гра і фантазія - перші помічники розвитку пізнавальної активності.

Для формування та розвитку пізнавальних здібностей доречним є застосування на уроках ігрової діяльності. Граючись, діти швидше засвоюють навчальний матеріал. Гра для дитини - перша можливість проявити себе, самовиразитися і самоствердитися. В іграх школярі не тільки відображають реальне життя, а й продовжують його. Гра дитини - це не лише простий спомин про те, що було, але й творче переосмислення набутих пережитих вражень, комбінування їх і побудова з них дійсності, яка відповідає запитам та інтересам самої дитини, тобто гра розглядається як творча діяльність, в якій наочно виступає комбінуюча дія уяви. Тому слід використовувати розвивальну гру як засіб навчання і виховання, що вимагає складних розумових операцій, аналізу та синтезу.

Кількість ігор повинна бути в припустимих межах. Доречно продумати і поетапний їх розподіл: на початку уроку гра повинна допомагати, зацікавити, організувати дитину. В середині уроку гра повинна націлити на засвоєння теми, наприкінці уроку - може мати пошуковий характер, містити різновиди діяльності учнів. Під час організації гри на уроці важливо продумати і те, в якому темпі вона буде проводитися.

Гра знімає нервову перевантаженість. Саме завдяки ігровим формам занять вдається залучити пасивних учнів до систематичної розумової праці, дати змогу дитині відчувати успіх, повірити в свої сили.

Неодмінним елементом при використанні розвивальних ігор є формування творчого потенціалу учнів. Ось чому є доцільним використання таких ігор і завдань, які передбачають активний пошук, у процесі якого учні розрізняють істотні та неістотні ознаки, виділяють головне, зіставляють відоме і невідоме, міркують, а не сприймають готову інформацію чи відтворюють добре засвоєні дії.

В.О.Сухомлинський у книзі «Серце віддаю дітям» писав: «Гра - найсерйозніша справа». І це дійсно так, адже за допомогою розвивальних ігор формуються такі

якості особистості як увага, спостережливість, пам'ять, розвивається мислення, виявляються творчі здібності школяра, самостійність, ініціатива.

Розвивальна гра стимулює пізнавальну діяльність учнів, викликає позитивні емоції у ставленні до навчання, до його змісту, форм і методів здійснення. Увага школяра, перш за все, спрямована на ігрову дію. При цьому до процесів запам'ятовування, осмислення підключаються глибокі переживання особистості, які роблять їх інтенсивнішими і навчання проходить без особливих зусиль при великому емоційному піднесенні.

Отже, залежно від мети уроку, його структури, рівня підготовленості дітей, ігри на окремих етапах стають активним засобом зацікавленості. Школярі дуже люблять, коли на уроках проходять казкові ігри. Одні з них допомагають, інші плутають, заважають, псують записи. Фантазія, казка, гра. – це частка духовного життя дітей.

Плануючи проведення гри на уроці, не можна забувати, що урок - це праця, клопітка робота. Гра - лише невеликий фрагмент уроку, який сприяє досягненню головної мети. Не треба привчати дітей до того, щоб вони на кожному уроці чекали нових ігор або казкових героїв. Потрібен поступовий перехід від уроків, насичених ігровими ситуаціями, до уроків, де гра є нагородою за роботу на уроці або використовується для активізації уваги: весела хвилинка - жарт, гра - мандрівка у країну Знань чи світ Чисел.

У грі учням надається максимальна свобода інтелектуальної діяльності, учні самі обирають власну роль у грі, створюють проблемну ситуацію, шукають шляхи розв'язання.

Інтерактивна модель навчання - як форма організації пізнавальної діяльності.

Інтерактивна модель навчання - це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету - створити найсприятливіші, комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуватиме свою успішність, інтелектуальну спроможність.

Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, висловлювання своєї точки зору стосовно тієї чи іншої проблеми, вміння доказово міркувати, спільне вирішення питання на основі аналізу обставин та відповідної ситуації. Навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учнів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове навчання у співпраці), де учень і учитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання. Під час інтерактивного навчання учні вчаться бути демократичними, спілкуватися з товаришами, критично мислити, поважаючи думку товаришів, приймати продумані рішення.

Коли учні працюють разом у групах та виконують завдання, кінцевий результат яких залежить від спільних зусиль, у них розвивається соціальне почуття. Вони починають глибше занурюватися у навчання, оскільки роблять це не самостійно, а разом з однокласниками.

Інтерактивні методи.

Л.Виготський зазначав: «Навчання є найінтенсивніше, коли відбувається в контексті підтримки, заохочування і допомоги. Хто пояснює і уточнює -вчиться. Що діти роблять разом сьогодні, завтра зможуть робити самостійно.»

Працюючи в групі школярі виконуватимуть ролі мислителів, слухачів, спостерігачів, співрозмовників, партнерів, просто друзів. Робота у парах дає можливість залучити учнів до інтерактивного спілкування за короткий час .

і з мінімальними технічними проблемами. Відповідними завданнями для успішної групової роботи можуть бути:

- ігри;
- рольові ігри та імітації;
- драматичні виставки;
- проекти;
- інтерв'ю;
- «мозковий штурм»;
- заповнення інформаційного простору;
- розрізані смужки;
- розв'язування проблем та прийняття рішень;
- обмін думками;
- досліді та експерименти.

В роботі з молодшими школярами доцільно використовувати такі методи і прийоми інтерактивної роботи, як: «Ротаційні (змінні) трійки», «Карусель», «Акваріум», «Мозковий штурм», «Мікрофон», «Навчаючи - вчуся», «Ажурна пилка», «Незакінчені речення», «Дерево рішень», метод «Прес», «Обери позицію», «Зміни позицію», «Безперервна шкала думок», «Дебати», «Дискусія в стилі телевізійного ток-шоу».

Інтерактивні методи потребують зміни всього життя класу, а також значної кількості часу для підготовки як учнів, так і вчителя. Починати слід з поступового використання цих методів, до яких треба звикнути.

Слід зауважити, що інтерактивне навчання - не самоціль, а лише засіб, за допомогою якого у класі створюється атмосфера творчої взаємодії, співробітництва, порозуміння і доброзичливості.

Для ефективного застосування інтерактивних методів на уроках читання вчитель має ретельно підготувати свою діяльність:

- використовувати методи, адекватні вікові учнів, їхньому досвідові роботи з інтерактивними методами;
- дати завдання учням для попередньої підготовки: прочитати, обміркувати, виконати самостійні підготовчі завдання;
- підібрати для заняття таку інтерактивну вправу, яка давала б учням «ключ» до засвоєння теми;

Упродовж інтерактивної вправи дати учням час обміркувати завдання, щоб вони сприймали його серйозно, а не виконували механічно;

- враховувати темп роботи кожного учня і його здібності;
- на одному занятті використовувати один - два (максимум) інтерактивних методи;
- провести неквапливе обговорення за підсумками виконання інтерактивної вправи, в тому числі актуалізуючи раніше вивчений матеріал.

Використання інтерактивних методів і прийомів роблять уроки цікавими, різноманітними, пізнавальними та результативними, сприяє формуванню пізнавальної активності молодших школярів.

Метод проектів - як технологія формування основних життєвих компетентностей

Тільки відкриваючи для себе щось нове, людина здобуває знання. Школа - це чудовий шанс навчитися добувати інформацію, використовувати її. Однією з важливих умов досягнення цієї мети є використання методу проектів у початковій школі, який сприяє розвитку пізнавальної активності учнів. Цей метод є основною технологією формування ключових життєвих компетентностей учнів. Адже працюючи над створенням проектів вони навчаються критично мислити, чітко усвідомлювати, де і яким чином можна застосувати набуті знання, генерувати нові ідеї, грамотно працювати з інформацією, бути комунікабельними, постійно самовдосконалюватися, здатні до самоаналізу в процесі групової рефлексії.

При застосуванні методу проектів в молодшій школі ефективною є така послідовність його модифікацій: від короткострокових до довготривалих міжпредметних проектів. Існують такі види проектів: дослідницький, творчий, ігровий, інформаційний, практично - орієнтований, навчально-телекомунікаційний.

Плануючи тематику проекту потрібно ретельно продумати:

- чи тема вибрана до запитів дітей відповідно;
- чи зможуть діти досягнути успіху при виконанні проекту;
- чи заохочує проект розвиток творчого мислення, уяви та інших здібностей учнів;
- чи засвоюють діти основні навички;
- чи зможуть вони краще зрозуміти предмети, явища навколишнього світу;
- чи відповідає проект спробам дітей самостійно осмислити та зрозуміти нову інформацію.

Таким чином, проект - це «5П»: проблема - планування - пошук інформації - продукт - презентація. А також, це портфоліо, тобто папка, у якій зібрано всі матеріали.

Гуманізм, увага та повага до особистості учня, позитивні почуття, думки, спрямовані не тільки на навчання, а й на розвиток його особистості - важливі риси проектного підходу.

Щось пізнаючи, я знаю, для чого це мені потрібно, де і як я можу ці знання застосувати - такою є філософія сучасного розуміння проектів.

Пробуджена активність - фундамент для розвитку творчого потенціалу дитини.

Сформована пізнавальна активність - фундамент для творчого ставлення учнів до явищ навколишнього світу.

У творчості кожен має змогу реалізувати повною мірою свої знання, уміння і здібності, а отже, й самореалізуватися.

Давно відомо, що учні, захоплені справою, яка їм подобається, проявляють наполегливість, силу волі в опануванні тими знаннями й уміннями, які випереджають програмні вимоги. Це дуже добре, бо дитина іде вперед, шляхом поступу до поставленої мети, ці знання і вміння вкрай необхідні їй для реалізації творчих задумів. Саме в процесі розв'язання творчих завдань, пошуку нестандартних способів їх розв'язання у дітей виробляється вміння критично ставитися до тривіального, виробляються навички дискутування, тощо. Зрештою, творчість учнів сприяє й формуванню морально-етичних та вольових якостей.

Розвиток творчих здібностей має бути неодмінною умовою змісту всіх навчальних предметів початкової школи, органічно доповнювати процес, щоб забезпечити єдність знань, умінь, навичок учнів та їх творчих можливостей.

У дитячому віці людина схильна до творчості більше, ніж у зрілому. На дитину не впливають стереотипи. Природа наділила маленьку людину багатьма можливостями розвитку. Але вони не залишаються незмінними. Чим раніше пробуджуються творчі здібності, тим вищого рівня вони досягають, чим пізніше - тим важче їх розвивати. Розвиток творчих здібностей слід розпочинати з ранніх років, використовуючи наявний нахил дитини до праці. Саме цей нахил є секретом дитячої обдарованості.

Нестандартний урок як засіб підвищення пізнавальної активності молодших школярів

Нестандартний урок - це імпровізоване навчальне заняття, що має нетрадиційну структуру. Назви уроків дають деяке уявлення про цілі, завдання, методику проведення таких занять. Найпоширенішими типами нетрадиційних уроків є: уроки-прес-конференції, уроки-аукціони, уроки-ділові ігри, театралізовані уроки,

уроки творчості, уроки-фантазії, уроки-концерти, уроки-екскурсії, інтегральні уроки.

Наприклад , уроки-змагання – це урок-конкурс, урок-турнір, урок-вікторина, урок-КВК.

Проведення таких уроків робить процес навчання інтенсивним, оскільки він створює атмосферу змагання, виховує вміння співпрацювати, допомагає розкрити особистісні здібності задля перемоги своєї команди.

Підсумком такого уроку стала не лише перемога однієї з команд, а й фіксування всіх складових, завдяки яким група здобула перемогу.

Уроки-змагання дають можливість формувати навички зв'язного мовлення учнів, вміння дотримуватися норм етикету в командному спілкуванні. Залучення дитини до спільної праці з ровесниками допомагає їй відчутти й зрозуміти необхідність дотримуватися загальноприйнятих норм і правил взаємодії, привчає підпорядковувати особистісні цілі й бажання спільній справі, сприяє розвитку комунікативних умінь.

Нестандартний урок цінний ще й тим, що дає змогу використовувати різноманітну за видами колективну роботу, зокрема взаємонавчання, взаємоперевірку, взаєморецензування, взаємоопитування.

Отже, використання нестандартних уроків в початкових класах сприяє творчості учнів, підвищенню їх пізнавальної активності.

А це, в свою чергу, дає змогу активізувати навчальний процес, зробити його цікавим, різноманітним, ефективним, демократичним.